

MİMARLAR ODASI SAMSUN ŞUBESİ

bilgi@samsunmimar.org • www.samsunmimar.org

35

Haziran 2014

MİMARLIK BÜLTENİ

13. GENEL KURULDAN...

HAVZA İLÇESİ KÖY YERLESMELERİ VE
GELENEKSEL EV MİMARİSİ
Yard. Doç. Dr. HAMIYET ÖZEN

"SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK" ODAKLI
MİMARLIK EĞİTİMİNE DOĞRU
Prof. Dr. DERYA OKTAY

MİMARLAR ANLATIYOR
SACİT ACAR

TRABZONDA 1960-1980 DÖNEMİ
APARTMAN TİPİ KONUTLARDAKİ
MEKANSAL DEĞİŞİMLER
Araş. Gör. SERAP FAİZ BÜYÜKÇAM

BASIN AÇIKLAMALARI
ŞUBE ETKİNLİKLERİ
ARAMIZA YENİ KATILANLAR

Samsun Havza İlçesi Köy Yerleşmeleri ve Geleneksel Ev Mimarisi*

HAMİYET ÖZEN

Yard. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi / Mimarlık Bölümü

1. Giriş

Kırsal yerleşmeler, günümüzde farklı nedenlerden dolayı hem doğal çevre hem de yapı-lı çevre bakımından bozulmaya başlamıştır. Özellikle kentlere göçle boşalan ve yaşam şeklinin değişim gösterdiği kırdaki, geleneksel yapılarda tehdit altındadır. Bunun bir sonucu olarak, kentsel alanlarla temasta bulunan insanlar, yeni ihtiyaçlarına karşılık veremeyen köy evlerini yıkarak yerine yeni evler yapmaktadır. Yapılan bu evlerin pek çoğu yere ve yerele uygun olmamakla birlikte, mimari bakımdan da son derece geleneksele uyumsuz niteliktedir. Bu süreç, kırsal mimari mirasın yok olmasına karşın bir tehdit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde, kırsal mirasın tespit edilip gelecek nesillere "ortak bir değer" olarak aktarılması son derece önemlidir. Ayrıca yeni yapılacak yapıların var olan bu geleneği koruyan ve aynı zamanda yeni işlevlere karşılık verecek nitelikte tasarlanması önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında ilçenin köylerinin tamamına gidilerek mevcut mimari miras ve yerleşme dokularına dair gözlemler yapılmıştır. Seçilen köylerde rölöve alınmış ve görüşmelerle durum tespiti yapılmıştır. Rölöve ve görüşme yapılan köyler Havza'da Güvercinlik, Dereköy, Çakıralan, Şeyhkoyun ve Çarşamba'da Alibeyli, Karacalı ve Gülörendir. Bu yazıda ise sadece Havza kırsal mimarisi üzerine örnekler verilecektir.

2. Havza İlçesi

Havza, Osmanlılar döneminde Amasya'ya bağlı olarak yönetilmiş, 1882 yılında ilçe olmuş, 1925 yılında Amasya'dan ayrılarak Samsun'a bağlanmıştır. İlçenin doğusunda Kavak ve Lâdik ilçeleri, batısında Vezirköprü ilçesi, kuzeyinde Bafra İlçesi, güneyinde Merzifon ve Suluova ilçeleri bulunmaktadır (Şekil 1). İlçenin Samsun'a olan uzaklığı

ğ karayoluyla 84 km., demiryolu ile 94 km.'dir. İlçe diğer yerleşim yerlerine de yakın ve kavşak konumunda olup, Amasya'ya 53 km, Merzifon'a 24 km, Suluova'ya 15 km, Kavak'a 33 km, Lâdik'e 32 km ve Vezirköprü'ye 30 km. uzaklıktadır. İlçenin Ankara'ya uzaklığı ise 316 km.'dir.

2010 nüfus sayımının adrese dayalı sayım olarak gerçekleştirildiği dikkate alındığında, Havza ilçesinin %44,76'i kentlerde, diğer %55,24'nin kırsal alanda yaşadığı görülmektedir. Bu oranlar 1990 yılı (%28,71 kent, %71,29 kır) oranlarıyla karşılaştırıldığında kırsal nüfusta bir düşüş (%16) yaşandığı görülmektedir. Buna rağmen, kırsal-kentsel nüfus olarak ülke ortalamasının (%77 kent, %23 kır) altındadır. Havza ilçesinin 2 Belde Belediyesi (İlıca ve Bekdiğın) ve 79 köyü bulunmaktadır. İlçede yürütülen alan çalışması kapsamında toplamda 32 köy ziyaret edilmiş, yerleşme dokusuna ve mimariye dair ön tespitler yapılmıştır. Bu köyler; Ağcamahmut, Arslançayırı, Aşağısusuz, Aşağıyavucak, Bekdiğın, Beyköy, Celil, Çakıralan, çamyatağı, Çayırözü, Demiryurt, Dereköy, Ekinpınarı, Elmacık, Erikbelen, Güvercinlik, Hacıdede, İlıca, İmircik, Kaleköy, Kamlık, Karabük, Karahalil, Karameşe, Kayacık, Mesudiye, Mürsel, Ortaklar, Sofular, Şeyhkoyun, Şeyhsafi, Yazıkışla'dır.

Şekil 1. Havza İlçesinin İl İçerisindeki Konumu. (Kaynak: www.blogcu.com/samsun01)

*Bu çalışma, TÜBİTAK-KAMAG 108G173 (2012); Korumaya Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi Projesi verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Projenin İDA: 4.3. Kırsal Alan Katılımcı Prototip Konut Üretimi: Trabzon ve Samsun Bölgesi İş paketinin alan çalışma-

sından elde edilen verilerinin bir bölümünden derlenmiştir.

İDA 4.3. Yürütücüsü: Hamiyet ÖZEN; Araştırmacılar: Dilek BEYAZLI, Nihan ENGİN, Fatih ŞAHİN, Servet KELEŞ.

2.1. Topoğrafya ve İklimi

Havza, kısmen ova ve kısmen de dağlık engebeli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. İlçe merkezi ise, üç tarafı dağlarla çevrili bir vadi içinde ku-

rulmuştur. Ilıman deniz ikliminden karasal iklime geçiş özelliğini göstermektedir. Bazı yerlerde Karadeniz iklimi, bazı yerlerde karasal iklimi hakimdir. Kış aylarında kar yağışı ve buzlanma görülür. Yıllık yağış ortalaması metrekareye 600 kg.'dır.

Şekil 2. Havza İlçesi Köy Yerleşmelerine Örnekler.

<< 2.3. Sosyo-Ekonomik Yapı

Nüfusun büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılık ile uğraşmakta, başta tahıl olmak üzere fiğ, ayçiçeği, şekerpancarı, tütün ve silajlık mısır ekimi yapılmaktadır. İlçe merkezinde bulunan 15 adet un fabrikası Karadeniz Bölgesinin un ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca, bölgeye hitap eden OTAT adıyla özel sektöre ait süt ve süt ürünleriyle ilgili fabrika faaliyet göstermektedir. Havza'da yeterli sanayi kuruluşu bulunmadığından, önemli ölçüde işsizlik mevcuttur. İlçedeki en önemli iş alanları ise; Kaplıca turizmi ile ilgili termal tesisler, süt ürünleri fabrikası, maden işletmeleri ve un fabrikalarıdır.

3. Yerleşme ve Yapı Kültürü

3.1. Yerleşme Özellikleri

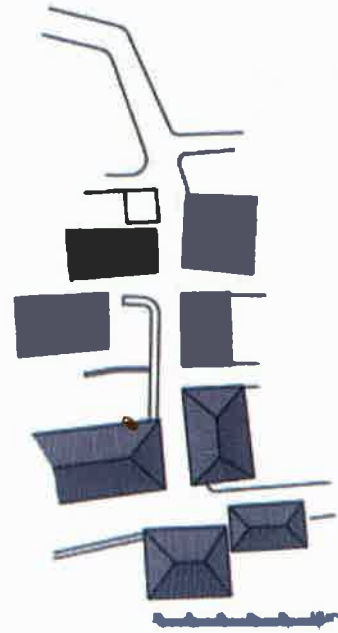
Havza ilçesi farklı topoğrafik özellikler göstermektedir ki bu da köy yerleşmelerinin biçimlenmesine etki etmektedir. İklim koşulları ve tarım alanlarının özellikleri, yerleşme dokusunu etkileyen faktörler arasında sayılabilir. Köylerde evlerin ve ambarların bir araya gelmesiyle oluşan dokular saptanmıştır. Köylerin merkezleri cami ve çevresindedir. Karadeniz'in sahil kesimlerine oranla daha çorak olan arazide, köy ve yakın çevresi ağaçlıklı ve yeşildir. Köylerin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Ancak göç dolayısıyla, köylerde genç nüfusu azalmıştır. Köy yerleşmeleri kümeler halinde olup grup yerleşmeleri ya da bir sokak etrafında dizi şeklindedir (Şekil 2).

Havza'nın bazı köylerinde geleneksel yerleşme ve yapı kültürü bozulmadan günümüze kadar gelebilmiştir. Bunların başında Güvercinlik köyü gelmektedir. Günümüzde halen içinde yaşanan çok sayıda geleneksel kırsal ev örneği mevcuttur. Güvercinlik köyü örnek bir köy olarak koruma altına alınıp, geleceğe yönelik farklı amaçlar için değerlendirilebilir. Eğer bu yerleşme ve evler koruma altına alınmazsa zamanla bozulacaktır.

Toplu yerleşme özelliği gösteren bazı köy dokularında ise belirgin bir sokak düzeni mevcuttur. Şeyhkoyun köyü bu tür köylere örnek olarak gösterilebilir. Sokağın iki yanında dizili ev ve diğer yapılar bu dokuyu oluşturmaktadır (Şekil 3).

Havza - Şeyhkoyun Köyü

Sokak Yapısı (eski rum köyü)

Şekil 3. Sokak Düzeni Şeklinde Köy Yerleşmesi.

Mimari Özellikler

4.1. Yapı Malzemesi

Havza ilçesi köylerinde evlerin temel yapı malzemesi taş, ahşap, toprak ve pişmiş topraktır (tuğla). Genellikle ahşap, taş ve tuğla birlikte kullanılmaktadır. Dış duvar malzemesi tuğla, taş ve ahşap olan örnekler de vardır. Tuğla, ahşap iskelet sistemde dolgu malzemesi olarak kullanılmaktadır.

4.2. Yapım Tekniği

Binaların yapım teknikleri yığma ve iskelet sistemler şeklindedir. Aynı köy içinde farklı yapım tekniklerini görmek mümkündür. Çoğunlukla iki katlı olan evlerde üst kat ahşap iskelet ve yığma, ahır katında ise taş yığma teknikte duvarlar vardır. Ahşap iskelet sisteminin dolgu malzemesi tuğla ya da topraktır. Farklı yapım teknikleri aynı zamanda, evlerin cephesinde estetik bir görünüm kazandırmaktadır (Şekil 4).

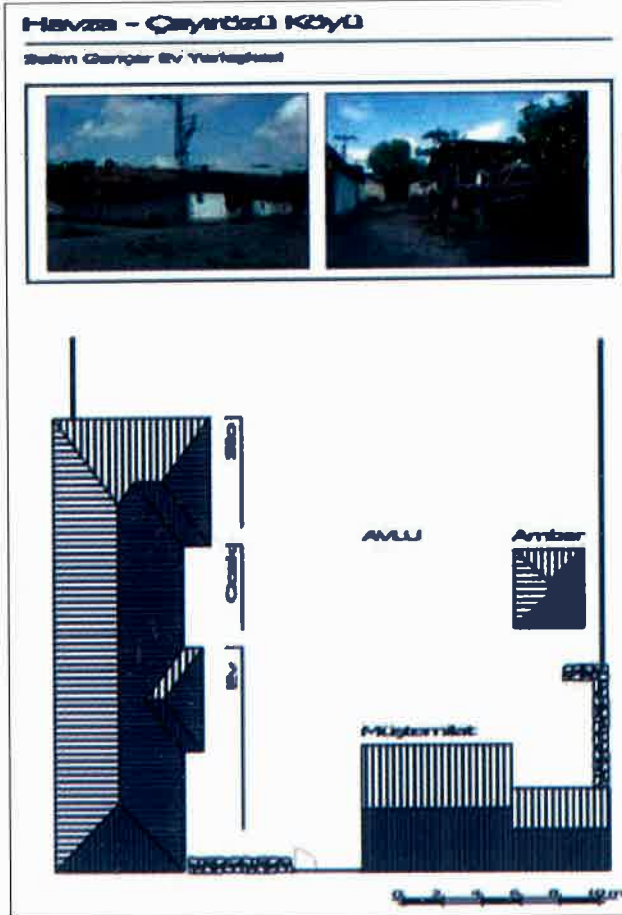
Şekil 4. Havza köy evlerinde farklı malzeme ve yapım sistemi kullanımı.

Evler

Havza ilçesi köy evleri farklılıklar göstermekle birlikte yapı malzemesi, yapım tekniği ve mekan organizasyonu bakımında benzerdir. Ye-

rin özelliğine göre zemin kat farklı şekilde biçimlenmektedir. Eğimin fazla olduğu köylerde, eğimden çıkan kat ahır katı, ancak düz olan köylerde bazı örneklerde ahır alt katta, bazılarında ise bir avlu etrafında sıralanmış tek katlı >>

<< ev, ambar, ahır ve vb mekanlardan oluşmaktadır (Şekil 5). Evlerin cephelerinde ritmik, orantılı pencereler, geniş çatı saçakları, çıkmalar ve cephe dokusu saptanan görsel özelliklerdir. Bazı örneklerde avlunun etrafı duvarlarla çevrilidir. Böylelikle kamusal ve özel alan ayırımı söz konusu olmaktadır.

Şekil 5. Avlu Etrafına Dizilmiş Yapılardan Oluşan Köy Evi.

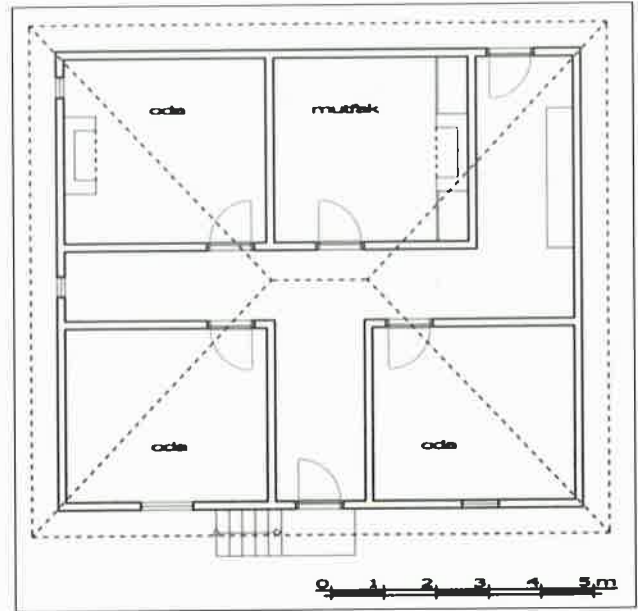
Mahalle içinde yer alan iki katlı evlerde, alt kat ahır ve depolama alanıdır. Planlarda belirgin bir tipoloji okunmamakla birlikte, koridorlu ve dış sofalı tipler saptanmıştır. Plan şeması, koridor üzerine konumlanan odalardan oluşmaktadır. Odalardan birisinde ocak vardır ve mutfak olarak kullanılmaktadır. Bazı örneklerde sofa olarak nitelendirilecek mekanda çıkma vardır (Şekil 6).

5.1. Yapı Elemanları

Geleneksel evlerde yapı elemanları, taşıyıcı ve bitirme elemanları olarak ikiye ayrılabilir.

Taşıyıcı elemanlar

Temel: Yörede bütün evlerin temeli taş malzemenin yapılmıştır.

Şekil 6. Geleneksel Köy Evi Planı.

Duvar: Dış duvarlar genellikle taş yığma, tuğla, ahşap yığma, yada ahşap karkas içinde taş ya da tuğla dolgu olarak yapılmaktadır.

Sütun, kolon, dikme: İskeletli sistemlerde taşıyıcı eleman olarak ahşap dikmeler kullanılır.

Döşeme: Döşeme malzemesi ahşap kullanılır. Ancak bazı ahşap kirişlerin evlerde üzeri toprakla kaplıdır.

Çatı: Çatılar genellikle iklime bağlı olarak, suyun bir an önce binadan uzaklaştırılması amacıyla

geniş saçaklı yapılıdır. Binanın yönlendirilmesine göre iki omuz ve üç omuz diye tabir edilen kırma çatı şeklindedir.

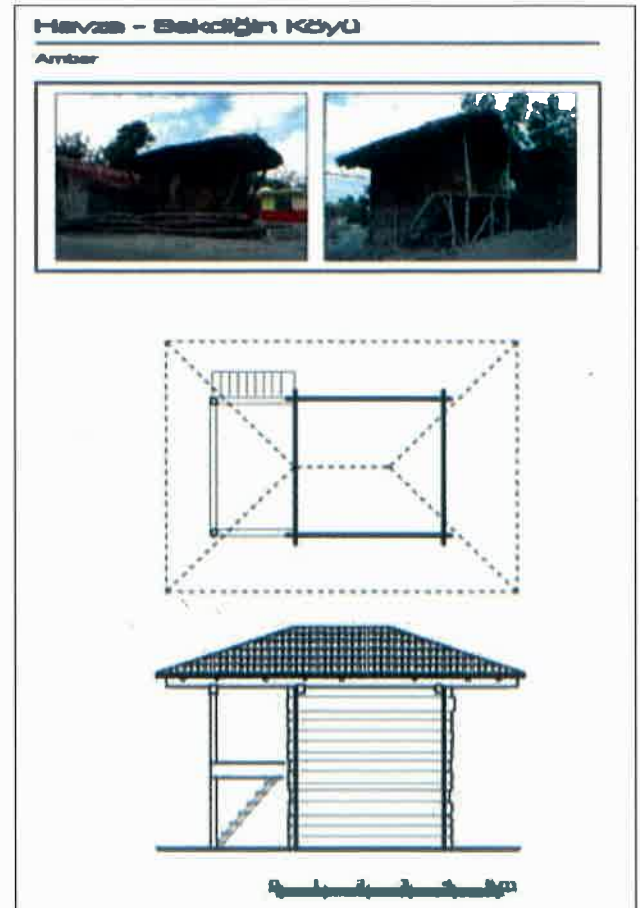
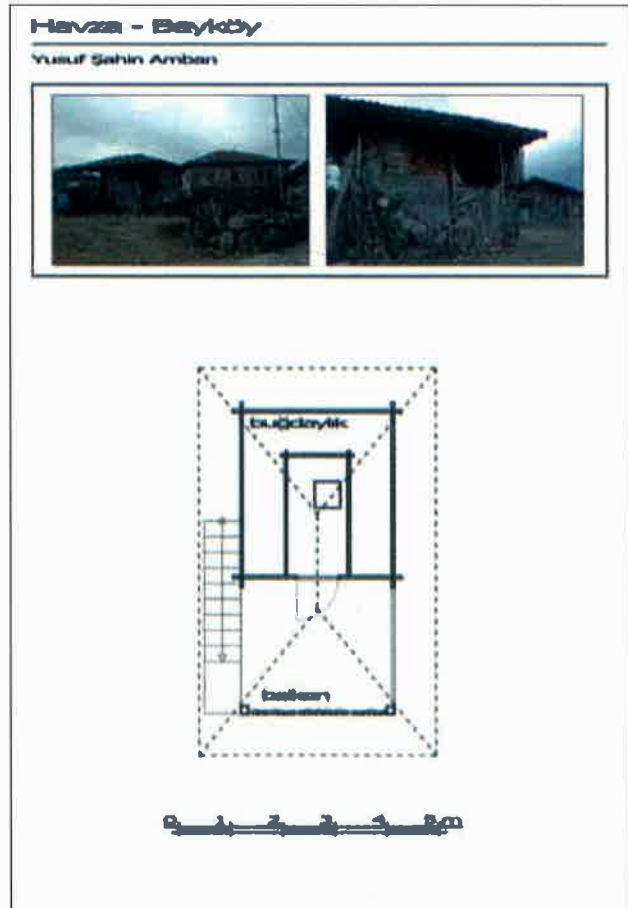
4. Depolama Yapıları

Yörenin önemli depolama yapısı "ambar" adı verilen ve tarım ürünlerinin depolandığı, ahşap yığma sistemle yapılan yapıdır (Şekil 7). Bu yapıların kapıları ahşap oyma tekniği ve doğal motiflerle süslüdür. Geniş saçakları, girişinde bulunan balkonu ve merdiveni önemli mimari özellikleridir. Bazı köylerde, evlerin yakınlarında, özellikle tahıl depolamak için yapılan bu ambarlar, evlerin yakınlarında konumlanırlar. Geleneksel yapı kültürü ve köy dokusunun önemli bir mimari yapısıdır.

5. Sonuç

Bulunduğu coğrafyada önemli miras değeri olan kırsal dokular, evler ve yakın çevrelerinde ki diğer yapılar gelecek kuşaklara aktarılması ve geçmişin öğrenilmesi bakımında koruma altına alınmalıdır. Samsun, Havza ilçesi kırsalı, yere ve yerele uygun

köy evleriyle miras değeri olan önemli geleneksel yapı kültürüne sahiptir. Bugün göçle birlikte yaşanan/insansızlaşan bu köylerde, miras değeri olan taşınmaz kültür varlıklarının yok edilmesi ve bozulması önemli bir sorundur. Geçmişten günümüze kadar bozulmadan gelebilmiş bu mirasın, sistemli bir şekilde ülke evanterine katılarak korunması gereklidir. Yerel ustaların ve insan gereksinimlerinin şekillendirdiği ve yere uygun çözümlerle üretilmiş bir yapı kültürü ya da geleneksel yapı yapma sanatıdır. Bu tamamen ekolojik ve sürdürülebilir özellik göstermektedir. Yeni köy yapılaşmalarında bu mirasdan öğrenilecek çok şey vardır. Küreselleşen dünyada ortaya çıkan küresel ısınma, enerji sorunu ve aynışma gibi olgulara karşı, yerelde var olan bu değerlere sahip çıkmak ve gelecek kuşaklara aktarmak önemlidir. Yerel farklılıklar "kimlik özelliklerini" oluşturur ve bu özellikler benzerlerinden ayırt edici niteliklerdir. Dolayısıyla, zaman içinde şekillenmiş ve mekanda anlam-değer kazanmış bu yerel geleneksel köy mimarisine gereken değeri verip korumamız geçmişimize sahip çıkma bakımından bir sorumluluktur.

Şekil 7. Havza İlçesi Köylerinden "Ambar" Yapısından Örnekler.